

III. SZENT ISTVÁN ÁLLAMA

Szent István Európája

Iotsaldus bencés barát, Cluny hírneves apátjának Szent Odilónak életírója, szokatlan adatgazdagságával tűnik ki az elmélkedő és példálódzó klastromi irodalom állagából: művét pontosított tények, okirati és levelezési hivatkozások tarkítják, egyfajta kitekintéssel a XI. század Európájára. Mert Iotsaldus nem a cellába zárkózó, kegyes szerzetesek fajtája: Burgundián messzi túl is járta a világot; eljutott Rómába és Jeruzsálembe, alkalmasint a távolnyugati Compostellába. A lelkieken való tűnődés mellett, művét élesen látó tapasztalat jellemzi. Nem közömbös tehát, hogy Szent Odilo dicséretét pergamentre róva, a nagyhírű apát nemzetközi kapcsolatait hangsúlyozandó, mindjárt a pápa és a császár után, velük egy szintű fontossággal, két korabeli uralkodót említ: Nyugaton Nagy Sanchót, a spanyol egység előfutárának számító navarrai uralkodót és – mintegy Keleten nőtt ellenpárját – István magyar királyt.

Ha Iotsaldus eljutott Santiago de Compostellába, végig kellett hogy zárándokolta legyen Sancho király országait. Jeruzsálembe – tudjuk – biztosan eljutott és tudjuk azt is, hogy Magyarországon át vitte útja: az István királynak hála megnyílt zarándokút. – Ekként válik a clunyi feljegyzés forrásértékű híradásává annak, amit jelenkori megfogalmazásban „Szent István Európa-élményének” nevezhetnők.

E nagy élmény megéléséről a dolog természete folytán, ismereteink határoltak. Sejtéseit pedig a történész csak józan átszűrés válogatásában alkalmazhatja, miként századunk második felének két egyetemes Szent István életrajza – Györfly György, illetve Bogyay Tamás műve – jelesen példázzák. A továbbiakban tehát nem annyira történelmi fogódzások – ezeknek állaga már aligha növelhető –, hanem egyfajta viszapillantó környezetelemzés: minő egy Európával találta szemben magát István magyar király, amikor rátárult Európára és amikor hagyta, sőt kívánta és szervezte, hogy Európa is rátáruljon országára. Az a Nyugatában és Keletében gyakorta megoszlott Európa, amely az ésszerű felismerés szintjén némelykor mégis oly nagyszerűen egybecsendül.

Szent István Európája a XI. század elejének realitása: történelmi, gazdasági, társadalmi és magatartásbeli adottságok szövevénye. E bármely korra érvényes alaprajz keretében nyílt kérdés marad, hogyan élhetett e realitás első királyunk emberi és államférfiúi szemléletében? *Csak* mint a pápa-császár politikai kettősének egyenlege; *csak* mint a megnyílt gyeplő kapuin a Duna-völgybe áramló új szellemiség és gazdasági értékelés lecsapódása, avagy már mint egy sokrétű magyar sors-

kérdés tudatos áttekintése, amelyben Róma, Aachen vagy Cluny éppenúgy figyelemre méltó góc, miként Bizánc, Velence és Kijev, avagy a sétálón váltó besenyő szállások?

„A tájékozódó István király Európa-élménye kettős gyökerű: a kalandozó elődök tapasztalati hagyománynak és saját egyéni felismerésének eredője. Amaz ősöknek öröke, akik eljutottak Katalóniába, Apuliába vagy Brémáig – ahonnét vissza is tértek. Tehát „ismerték” Európát: Európa útjait és útvesztőit, harcászati gyengéit és kerülendő hadászati súlypontjait. Felismerték a gazdasági erőket besűrítítő jószághalmozást, ami *itt* egyszerű zsákmánnyal kecsegtetett, *amott* egy állandó sarc kivetését javallotta. A forgandó emberi magatartás szövevényében szintűgy eligazodtak, tudván, hogy a „cudar pogányok” elleni, kenetes szörnyűlködés nem föltétlen akadálya annak, hogy hadi erejüket az egyenetlenkedő keresztény ellenfelek egyike-másika suttyomban zsoldjába ne fogadja. Mert az államvezetésben széteső Nyugat magamagát kínálta kalandozásra: a magyaroknak, csakúgy, mint másszor az arabnak vagy a vikingnek. – A hagyományos állag törmelékéből István király korára már egy újult államszerkezet kovácsolódott: a letűnt Karoling hatalmat mintázó Ottonianus birodalom, amelynek harmadik névviselő ura világhatalmi terveket szövöget, ezúttal először egyetértően Szent Péter lelkek feletti apostoli erejének Rómában székelő letéteményesével.

Nem kevésbé ismerhette István király az ellenlábás Bizánc hatalmi súlyát és e három földrész uralta birodalom visszatartó, Európán kívüliségét sem, amelynek az egyensúlykérdésekre való egyedüli figyelme csakis a majdani korok Angliájával párdarab. Bizánc egyedüli érdekszempontja, hogy határain ne alakulhasson ki számottevő hatalom: se bolgár, se örmény, se arab. Mert a Szent Palota szemléletében Bizáncnak nincsenek is határai: egyetemes igényű, mint ama hajdani Róma, amelynek – úgy tartja – ellentmondást nem tűrő, egyedüli örököse. Ez az állambölceseleti kényszerképzet évszázadokon át marad Bizánc politikai mércéje; kiteljesedő hatalmának éppúgy határozója, mint majdan bukásának. – Az Aachen–Róma–Bizánc hármastérközbe ékelődik még István király államférfiúi látókörében a Kárpátokon túli síkföld, ahol még bujdokol az alig emberöltője, hogy felbomlott kazár hatalom emléke, amelynek szerepét a Vlagyimir nagyfejedelem szervezte kijevi állam új dinamikája veszi át. Déli karéján továbbra is háborítatlanul portyáznak a besenyő törzsek, amelyekre István király csakúgy figyelemmel kellett hogy legyen, mint a Cluny felől kelő zsolozsmaszóra, a bizánci Szent Palotában kerengő hírekre vagy a pápa-császár viszony rezdüléseire.

István király uralma szokatlanul hosszú. A koronázás előtti éveit is számítva meghaladja a négy évtizedet: 997–1038... Három császárt, hét pápát és négy bizánci basileust vallhatott kortársának. Mindössze két európai személyiséggel volt vége-hosszant egykorú: az 1005-től 1035-ig uralkodó, már említett Navarrai Sanchóval, meg éppen a 996 és 1049 között 53 esztendőn át Clunyban apátkodó Szent Odilioval. – Európa-tudat tekintetében tehát e két személyiséghez közelíthető leginkább: adottságheli különbözőségeik ellenére mindhárman „ugyanazt az Európát” élték meg.

A tiszteletreméltó Odilo apát a Mercoeur grófok nemzetségének sarja. Ha reneszánsz korban kovácsolt eredetmondájuk – miszerint Merkur isten galliai papjaitól származnának – legendának minősül is, mégsem zárható ki annak vélelme, hogy őseik egy az V. század fordulóján a mai Auvergne-ben birtokos Mercurius nevű gallorómán szenátor nemzetségéből ágaztak legyen ki. – Odilo sem cellába zárkózott szerzetes: hittudományban, római és kánoni jogban egyaránt járatos, sőt építészetben és orvostudományban is. A 910-ben alapított Cluny élén méltó utóda a reformmozgalmat fellendítő, utóbb túszként arab fogságot szenvedett Maiolus apátnak. Odilo életét szentelte annak – tegyük hozzá: sikerrel –, hogy Cluny célkitűzése egyetemes szintre terebélyesdjék. Talán nemcsak szerzetesi alázat, de nagyjúri közöny is, hogy a Lyonban felajánlott érseki széket visszautasítja; mindenesetre egy céltudatos feladatvállalás példája: a stallum kényelme helyett a tevékenység dinamikája mellett döntött. Szerzetesként halt meg, fáradhatatlan missziós útjainak egyikén, félévszázadot meghaladó apátkodás után, máris szentség hírében.

A szentségi lírnév középkori kötődésében nem szükségképpen határolódik a példaadó, kegyes magatartásra: a közjót előmozdító tevékenység társadalmi elismerésének is vetülete. A jogászai és lélektani felkészültséget egyaránt tükröző *Constitutio cluniacensis*-t fogalmazó Odilo apát mintegy új értelmet adott a szerzetesi hivatásnak. Az elvont elmélkedések világának falát áttörte az élet gyakorlati porondja felé. Személyes felléptével fékezte az értelmetlen feudális beharcoltat, minden ünnepnapot és a napnak magába szállási óráit harci cselekményekre tiltottá nyilvánítván „Isten békéje” – a *Treuga Dei* – nevében. Hadat üzent Odilo a már burjánzó investitúrának is: *Constitutioja* az apát eddigi *praepositus* címét jogismereti tudatossággal cseréli át a független és szabad választás elvét aláhúzó *prior* címre. Ugyesztén Odilonak köszönhetjük a Mindenszentek ünnepét követő november 2-ának minden hatottak napjává nyilvánítását, amivel nemcsak egy mindmáig élő egyházi hagyományt indít el, hanem javadalompolitikai bölcsességet is tanúsít: minden halottnak túlvilági üdvét a hátramaradottak imája, támogatja; emez imák mondására a szerzetes barátok kiváltképp hivatottak; hivatásuk gyakorlásáért pedig a hátramaradottaktól hálaadomány jár: birtok, juttatás, örökség... Halottak napjának liturgiává magasztosításával Szent Odilo megalapozta Cluny – s végeredményben minden szerzetesrendnek – szilárd anyagi létét és folyamatos javadalmoztatásuk társadalomlélektani indokát.

Nem kevésbé volt átgondolt Szent Odilo külpolitikája sem. A szerzetesi vasfegyelem sikeres kiviteli értéknek bizonyult. – Színrelépte – egy erre nyilván igényt is tartó társadalmi közegben - a kellő lélektani időzítéssel történt. Még Odilo életében 28 kolostor vette át az *Ordo cluniacensis* szigorított rendszabályát. Nemcsak a környező francia apátságok jelesebbjei – Sauvigny, La Charité, Dijon –, hanem a keresztény egyetemesség gyors ütemben táguló köre: Itáliában Fruttuaria, Pavia, Cava, a német Sankt-Blasien és Kirsau, Karalóniában San Miguel de Cuxá és Ripoll, s még távolabb az ír Kaddroé, vagy a svédországi Lund. - A „clunyi reform” áthálózta a XI. század Európáját, amely Szent István Európája is. S ha a fiatal magyar egyházban nem is volt még mit reformálni, az új alapítások sikere és

tartóssága már egy clunyi szemléletben fogant szerzetesi fegyelemről tanúskodik; még ha a lotharingiai Gorze bencés kolostorának Magdeburgon és Prágán át ható, népiesebb változatában is. Nem pusztá véletlen az sem, hogy amikor – István király és Odilo apát halála után alig pár esztendővel – szentszéki közbenjárásra kerül sor Henrik császár és András magyar király osztályában, Róma Odilo utódát, Hugó clunyi apátot küldi 1051-ben Magyarországra az egységet szorgalmazandó.

Odilo apát és István király harmadik kortársa, Navarrai Sancho még mint gyermek örökölte atyjának Pireneusok mélyi királyságát. Édesanyja nem volt királyi sarj: egy harcias baszk törzsfő leánya, akinek tettekre kész természete formálta azzá a fiút, amivé a beteges, korán elhunyt – alkalmasint epileptikus – atya nem tette; harminc évi uralma során Sancho megteremtette a keresztény Hispánia egységét: Navarra, Kasztília, Leon, Aszturia és Aragónia egyaránt uralta, Barcelona és Gascongne szintűgy hűbérese. Máltán érdemelte ki, és még életében, a „Nagy” Sancho – Sancho el Mayor nevet. Három évvel halála előtt vette fel az Imperator Yspaniae – Spanyolország császára – címet, amely örökségének feudális elaprózásával 1157-ben enyészett csak el. – Ha a tudatosan létrehívott politikai egység Nagy Sancho halálával meg is bomlott, életműve mégis több tekintetben maradandó: megállította, illetve behatárolta a kultúridegen mór előnyomulást, biztonságossá tette – s ezzel újból megnyitotta – Szent Jakab zarándokútját a Pireneusoktól az atlanti partokig, és a vizigót előképek lazaságában élő spanyol egyházat a clunyi reform vasfegyelmével újította meg. A szellemi, lelki és kulturális megújulásnak emez átgondolt szándéka hozta kapcsolatba Sancho királyt Odilo apáttal, ekként érdemelve ki a nagy reformátor hagiográfiájában való említését.

A másik említett: Szent István király. A törzsi Magyarországot éppen úgy egységgé kovácsolja, mint Sancho az ibér kiskirályságok mozaikját. Megnyitja Jeruzsálem zarándokútját, miként Sancho is tette volt a Santiagóba vivővel, Behatárolja a kultúridegen besenyő portyákat, akárcsak Sancho a mór razziákat; és felépíti egyházát, hogy lelki és szellemi tekintetben is egybecsiszolódjék Európával. Ennek az egyháznak szerzetességét azonban István király nem veti alá Cluny újító gyámkodásának. E tekintetben szinte bizánci előképet követ: magamaga a szervező, nem pedig Sancho módján való alávett reformátor. Mindent összegezve, Szent István Európa-élménye egyszersmind visszatartó és feltáruzó. Befelé vaskézzel ötvözi egybe országát, kifelé pedig érvényt szerez a megteremtett egység súlyának. Ugyanakkor mély szándékún tárul fel a megnyílt jeruzsálemi út kínálkozó adottságainak

a zarándokjárás kultúrkapcsolatai, a gazdasági kötődések, a távolsági kereskedelem átmenő forgalmának vámjövédéke –, valamint az életforma-tapasztalatok és a magatartási előképek kölcsönhatásának is. – A lelkiek szerinti székhely – Esztergom – csakhamar átvált az erővonalak új csomópontján felvirágzó Székesfehérvárra. S ha „clunyi reformra” Szent István országában nincs is szükség, az újdun alapítású Pécsvarad, Zalavár, Bakonybél vagy Somlóvásárhely már egy megújuló fegyelmi magatartást tükröz, anélkül, hogy egy, a hírneves burgundi egyháznak forma szerint való alávetésük valaha is szóba került volna, miként Nagy Sancho országaiban San Juan de la Pena, San Salvador de Ona, Cogolla, Irache és megannyi

cluniacense monostor esetében. – István király csak ereklyéket kér szent Odilotól, nem pedig missziós szerzeteseket. Mint ahogyan a bizánci szövetségben megharcolt bolgár hadjárat után is csak Szent György és Szent Miklós ereklyékkel gazdagítja országa keresztényi hírnevét; a bizánci kapcsolatokat netán megnehezítő, Száván-túli terjeszkedéstől államférfúi önmérséklettel tartózkodik. Egyensúlyi helyzet tekintetében Velence politikája lehetett előképe, amely Bizánc, Róma és az észak–dél irányú császárpolitika hármas nyomásában éppen úgy egyensúlyi góc, miként Sancho király birodalma is al-Andalús, Toulouse és Aquitánia közt, avagy Szent István országa a két birodalom és a szarmata síkföld steppe-világának hármásában. Velencét István király bizonyára ismerte. Róma, Bizánc és Aachen szintén egyfajta „megélés” lehetett számára. Tudott Clunyról és Montecassinóról, Prágáról és Kijevről. Figyelte a szláv törzseket és a besenyő szállásokat. Hogy volt-e pontosabb tudomása Nagy Sancho király birodalmának szerkezeti alakulásáról, felvetett kérdés marad. Egy hallomási tudomást mégsem tarthatunk kizártnak; a jeruzsálemi zarándokok Szent Jakab útját is sokszor bejárták, ami az 1026-ban Szent István vendégbarátságát élvező Angoulemei Vilmos gróf esetében kétségtelen bizonyosság. De kell-e pontos ismeret az egyívású adottságok józan felméréséhez? Mórok vagy besenyők fékezése, a nyugatra, illetve keletre tartó, szellemi és gazdasági értékcsereit egyképpen bonyolító útvonalak biztonságának helyreállítása, a belső egység megteremtésével való külpolitikai súly előnyhelyezete és e helyzetnek a hatalmi nyomások adottságait is kiértékelő, képlékeny továbbképzése, az Ibérfélszigeten csakúgy ténykérdésként jelentkezett, mint a Duna-medencében. Felméréshez azonban felmérni tudó egyéniség is kell. Az adott két térségben már korábban jegecesedő államszerkezetek – a vizigótoké vagy az avaroké – épp ennek híján nem állták ki az életképesség történeti próbáját. A bontakozó XI. században e sorszerű ajándék mindkét póluson megadatott: a Pireneusoktól délre szintúgy, mint a bécsi medencétől keletre. A veszélyeztetettség közepette is mindültig megújuló két végvidék kiváltképp e sorsváltás eltökélt szándékában csendül össze Európával, a két országépítő akaratából. S talán a dinasztikus kapcsolatok egyívású politikájában is, ami Sancho király családját Burgundiához és Aquitániához, Szent Istvánét pedig Bajorországhoz és Bizánchoz köti. Ám józan felismerésük a célirányos másodkötdéseket sem hanyagolja el: Sancho esetében a baszkok és az arab *taifa* emírejei, István esetében pedig Velence meg a lengyel és bolgár dinasztiák felé. Mindez azonban elsődlegesen alárendeltetett a keresztény uralkodó világszemléleti kánonjának: az elvhűség és a célratörő realpolitika kettőseben válik itt is, ott is, állammalkotóvá.

Nem ok nélkül említi tehát Szent Odilo életírója, hogy hírneves apátjának kortársai közül – a pápák és császárok sűrűn váltó sorozatától eltekintően – a két legkiválóbb uralkodó: az óceán felé Navarrai Sancho, Európa Keletén pedig az immáron 950 esztendeje halott, de példájával és életművével ma is elevenen ható, Szent István magyar király.”

(*Vajay Szabolcs, Szent István és kora, 1988. 108–112.*)

Beilleszkedés Európába

Az államalapítások kora

„Nagy Károly hódításai után, 800 táján a keresztény Európa határa egy időre megállapodott az Elba, az Érchegység és a Duna vonalán. Ettől a vonaltól északra és keletre, tehát Európa nagyobbik felén ekkoriban törzsi szervezetű és pogány skandináv, balti és szláv népek laktak, az utóbbiak tömbjébe 900 körül a nomád magyarság is beékelődött. A 9. században – mint már beszámoltunk róla – a balkáni szlávok bizánci kezdeményezésre görög hitre tértek. Térítők jelentek meg ugyanekkor a morvák földjén is, ennek azonban nem volt következménye, mert a magyar támadások folytán a morva fejedelemséggel együtt a morva egyház is megsemmisült.

A 10. század második harmadától hirtelen fordulat köszöntött be. Észak- és Közép-Európa népei, mintha csak egyszerre ébredtek volna rá, hogy Krisztus hiténél hathatósabban semmi sem segíti elő földi és túlvilági boldogulásukat, válllvetve fogtak hozzá, hogy nyugati mintára keresztény fejedelemségeket és királyságokat alapítsanak. Az átalakulás, ahhoz képest, hogy mennyire különböző népeket érintett, meglepően hasonlóan ment végbe. A pogány törzsfők egyike magához ragadta országában a kezdeményezést, lehetséges vetélytársait félretolta, olykor családjukkal együtt kiirtotta, majd külföldről térítő papokat hívott be, akik megteremtették az új hit szervezeti kereteit. Arról, hogy ezt mindenki meggyőzőnek találja, a fejedelem fegyveres kísérete gondoskodott. A mű befejezéséhez rendszerint két nemzedékre volt szükség. A régi rend lerombolását, mondhatni a „piszkos munkát” elvégezte az első, a másodikra már jobhára hálásabb feladat, az országépítés hárult.

Északon először a dánok léptek erre az útra, keresztény királyságukat és egyházukat Nagy Ottó kortársa, Kékfogú Harald szervezte meg 950–970 között, egyúttal felszámolva a Balti-tenger békéjét veszélyeztető viking kalózfélszkeket. Norvégia megtérítését, amely 995 körül kezdődött, Szent Olaf (1015–30) király fejezte be, Svédországé ekkor indult és elhúzódott a század végéig. Politikai tekintetben mindhárom ország meg tudta védeni függetlenségét, de egyházaik kezdetben német befolyás alá kerültek, a skandináv püspökök főhatósága a brémai érsek lett, és csak a 12. század folyamán alakultak meg sorra a dán (1104), a norvég (1152) és a svéd (1164) érseki egyházmegyék.

Kelet-Közép-Európában Csehország későbbi védőszentje, a 929-ben mártírhálált halt Szent Vencel fejedelem volt az első keresztény uralkodó. Az ország politikai egysége és püspöki szervezete mindazonáltal csak a 10. század végére formálódott ki a Vencel öccsétől származó és 1306-ig uralkodó Premysl-dinasztia uralma alatt. Az ország fekvésénél fogva hamar erős német befolyás alá került. Herecegeinek 1198-ig nem sikerült tartósan királyi címet szerezniük és kénytelenek voltak elismerni a birodalom fennhatóságát. Csehország és melléktartománya, Morvaország 1041-től végleg német vazallusállam volt, sőt később, királyság korában is egyike a német-római birodalom fejedelemségeinek. A cseh egyház úgyszintén sokáig a mainzi érseknek volt alávetve és csak későn, 1344-ben szakadt ki a német

kötelékből a prágai érsekség felállításával. A német befolyás veszélye fenyegette eleinte Lengyelországot is, ahol az országegyesítés, a nyugati kapcsolatfelvétel, a térítés és az 1370-ig uralkodó Piast-dinasztia megalapítása egyaránt I. Meskó (Micszko, †992) nevéhez fűződik. Eredményeit fia, Vitéz Boleszló (Boleslaw, 992–1025) teljesítette ki, aki hosszú háborúban a lengyel függetlenség elismerésére kényszerítette II. Henrik császárt, és élete végén, 1024-ben koronához is jutott. Az ekkor szervezett lengyel érseki egyház központja Gniezno lett, ahol az északi szláv térítés egyik vezéralakja, Szent Adalbert 997-ben vértanúságot szenvedett. Az uralkodói székhely viszont hamarosan Krakkóba került és ott is maradt a 16. századig. Boleszló sikerei ellenére Lengyelország egyelőre nem alakult királysággá. Utódai kénytelenek voltak lemondani a frissen szerzett királyi címről, sőt a 11–12. században időnként a német hűbéri felsőséget is el kellett ismerniük.

Még egy fontos kelet-európai államalakulásról kell megemlékezni, s ez Oroszország... a svédek, azaz a varégok, eltérően a dán és norvég normannoktól, délkeleti irányban folytatták 9. századi kalandozásaikat. Flottilláik a Balti-tengerbe ömlő folyók mentén mélyen behatoltak a főként szlávok lakta erdőségekbe, s onnan főtörzből kivájt csónakjaikon leereszkedtek a Dnyeperen a tengerig, sőt 860 óta meg-megjelentek Konstantinápoly falai alatt. Másik útjuk a Volgán a kazárokhöz és Horezmba vezetett. Főleg ők tartották kézben Európa legértékesebb exportcikkeinek, az oroszországi állatprémeknek és szláv rabszolgáknak a kereskedelmét, és hogy mekkora intenzitással folyt ez, arról 9–10. századi arab ezüstdirhemek tízezei tanúskodnak, amelyek skandináviai leletekből kerültek elő.

A legrégebb orosz történeti mű, a 12. század eleji Nesztor-féle „őskrónika” szerint az első orosz fejedelemséget egy varég kalandor, Rurik alapította 860 táján a messze északon, Novgorodban. Utódai, Oleg (879–912), Igor (912–945) és Szvjatoszláv (945–972) a 10. század folyamán sorra hódoltatták a szláv törzseket és hatalmas fejedelemséget hoztak létre, amely délen a sztyeppe széléig ért és új központja Kijev lett. Svjatoszláv 965-ben megdöntötte a kazár kánságot, majd kísérletet tett a dunai Bulgária elfoglalására, de Bizánctól vereséget szenvedett és visszatérőben a besenyők megölték. Fia, Nagy Vladimir (980–1015), aki bíborban született hercegnőt kapott nőül hálából a Bizáncnak nyújtott katonai segítségért, 988-ban népével együtt megkeresztelkedett. Az új egyház, amelynek élére a kijevi metropolita került, természetesen bizánci hatás alatt állt és a balkáni szláv kereszténység nyelvét és liturgiáját vette át... Alig kétséges például, hogy az orosz (rusz, rós) név maga is eredetileg a skandinávokat jelölte és – mint a bolgár – csak később szállt át a leigázott népre. Varég, azaz svéd nevet viseltek Rurikkal az élen a legkorábbi orosz fejedelmek és kíséretük tagjai is.

A megkeresztelkedési hullám, amely a 10. században előtörtéte Európa peremvidékeit, hosszú távra meghatározta a földrész arculatát. Olyan új keresztény népek és államok sora született, amelyek azóta is állandó részesei az európai történelemnek. Nagyjából az is kialakult már ekkor, hol végződik a latin egyház befolyása és hol kezdődik az ortodox keletié. Végül többé-kevésbé eldőlt, mi lesz a sorsa ama néhány népnek, amely helyzeténél fogva nem tudta, esetleg nem is volt hajlandó

igába hajtani a fejét. Közéjük tartoztak az Elba menti szláv törzsek, a balti népek és – a magyarokat kivéve – a finnugorok. Mindezekből egyedül a balti litvánoknak sikerült később, a 14. században behozni az ekkor keletkezett hátrányt és csatlakozni a keresztény államok közösségéhez. A többiek vagy kipszttultak, vagy idegen népek uralma alá jutottak, mint a szláv szorbok, a balti lettek, az észtek, finnek és az oroszországi erdők finnugor népei. Ki ismeri ma már az obodritok vagy a ljuticsok nevét? Pedig a 10-11. században népes törzseik tanyáztak még az Elba és a Balti-tenger között, arrafelé, ahol ma Berlint meg Lübecket találjuk. Ki tudja, hogy a porosz valamikor egy balti, a litvánal rokon népet jelentett a Gdansk és Königsberg közötti mocsaras, homokdűnés tájon?

Géza és Szent István

Magyarországon a nép megalapítása és a királyság megalapítása Szent István műve volt, ezt azonban apja, Géza fejedelem készítette elő. Géza alakját később elhomályosította Istváné, és az ő nevéhez fűztek minden intézkedést és újítást, ami a királyság megalapításával volt kapcsolatos. Bizonyos azonban, hogy a változtatások egy részét már Géza végrehajtotta, vagy legalábbis elkezdte.

Géza Taksony fejedelem fia, Árpád dédunokája volt, és 970 körül került a magyar törzsek élére. Mindjárt trónra lépte után kapcsolatba lépett Nagy Ottó császárral, 972-ben követeket küldött udvarába és térítő papokat kért tőle. Ő maga nem vált igazából kereszténnyé és továbbra is hódolt ősei pogány szokásainak, de családját megkereszteltette és keresztény hitben neveltette. Később a fia, Vajk részére megszerezte Ottó unokahúga, Gizella bajor hercegnő kezét. Uralkodása folyamán a fejedelmi hatalmat az egész országban elismertette. Azokat az urakat és előkelőket, akik szembe szegültek vele, valószínűleg kiirtotta. Harcainak részleteiről nem maradt fenn tudósítás, csak annyit tudunk, hogy kegyetlen uralkodó volt és "a kezéhez vér tapadt". Egyedül a délkeleti országrész ura, valamint az erdélyi Gyulafehérváron székelő gyula őrizhette meg egyelőre különállását, az utóbbi alkalmasint azért, mert leánya, Sarold (Sarolt) Géza felesége volt...

Géza szakított a trónöröklés szeniorátusi rendjével és Vajkot jelölte ki örökösévé, ami a primogenitúra, vagyis az elsőszülöttségi öröklés Nyugat-Európában már terjedő elvének az elfogadását jelentette. Vajk megkeresztelése óta az István nevet viselte, és ezen a néven lett fejedelem 997-ben. Uralkodása nyitányaként legyőzte Árpád-házi rokonát, Koppányt, a somogyi részek urát, aki a szeniorátusi elv alapján magának követelte a fejedelmi trónt. Holttestét felnégyeltette és a darabjait hatalma szilárdságának jeléül Veszprém, Győr és Esztergom kapujára függesztette ki. A negyediket, mintegy tájékoztatásul, a gyulának küldte el Erdélybe.

Röviddel ezután megtörtént István uralkodásának legfontosabb, hatásában legmaradandóbb lépése: a keresztény királyság megalapítása. A fejedelem koronát kért II. Szilveszter pápától és ezt 1001 újév napján Esztergomban ünnepélyesen a fejére tette. A koronázás után befejezte az országegyesítés művét. 1003-ban meghódította Erdélyt és nagybátyját Magyarországra internálta, majd hamarosan legyőzte a Marosvárott (a mai Csanádon) székelő Ajtonyt, az ország délkeleti részé-

nek urát. A törzsek különállásának korszaka egyszer s mindenkorra véget ért, a királyi hatalom egységesen és oszthatatlanul kiterjedt a Kárpát-medence minden tájára.

A koronázás szertartása, amely az ún. mainzi ordó szerint folyt le, lényegében azt a mintát követte, amely szerint ekkoriban Európa keresztény uralkodóit koronázták, és hasonló volt a hatalom jellege is, amit közvetített. A királyi méltóság ekkoriban még szakrális, tehát félig-meddig papi jellegű: a koronás uralkodót nemcsak világi személynek tekintették, hanem felszentelt papnak is, és ebből eredő különleges hatalmánál fogva ekkor még az egyház ügyeiben is dönthetett, ami később már csakis a pápát illette. Ennek tulajdonítható, hogy a kor államalapító királyi egyúttal országuk egyházának megszervezői is lehettek.

A Rómából kapott korona nem maradt fenn. A Szent Koronát, amelyet a hagyomány István személyéhez kapcsol, csaknem kétszáz évvel később, a 12. század vége felé állították össze két részből. Ekkor készülhetett felső része, az ún. latin korona, míg az alsó, görög feliratú rész korábbi, az 1070-es évekből származik... Hasonlóan nem maradtak ránk az eredeti felségjelvények sem, amelyeket a pápa a koronával együtt küldött. A későbbi királykoronázások kellékei közül a palást Istvánkori ugyan, de 1031-ben készült, a jogar talán 13. századi, az országalma biztosan 14. századi készítmény.

Az új uralkodó neve szlav megjelöléssel király lett. A szó annak idején Nagy Károly nevéből keletkezett, és így méltón kifejezte István különleges hatalmát. Feleségét kezdetben iráni eredetű szoval asszonyoknak címezték. Az új körülmények között megváltozott az úr szó jelentése is, és a továbbiakban elsősorban a királyi család hercegeit illette meg...

Az, amit ma államalapításnak nevezünk, egy sor fájdalmas, de elkerülhetetlen intézkedést jelentett, amelyek együttesen a királyság békéjét és a keresztény hit jövőjét voltak hivatva biztosítani. Egészben véve arról volt szó, hogy az országot a lehetőségeken belül hasonlatossá kellett tenni a Nyugat keresztény királyságaihoz. Ehhez főképpen három dolgot kellett megteremteni, ami addig nem létezett: a földesúri jogok szilárd rendjét, valamint a világi és egyházi kormányzás intézményrendszerét...

Az egyházi vagyon megteremtése új elemet hozott a magyar társadalomba: az uradalmi szervezetet. Ennek csirái már a honfoglalást követően megjelentek, amikor a fejedelem, a törzsfők és az előkelő nemzetségek szolgálkával és méneseikkel megtelepedtek, az így megszállt föld azonban még nem volt uradalom, mert az emberek és állatok fölötti tulajdonjog a mozgáshoz szokott népnél eleinte fontosabb volt, mint a föld birtoklása. Ha az úr arrébb költözött, a tulajdonát is magával vitte. Ehhez az állapothoz képest az egyházi vagyon merőben új minőséget jelentett, valódi földtulajdont, amelyet nem lehetett „elköltöztetni”. Emellett kezdetől fogva oszthatatlan és elidegeníthetetlen volt – nyugaton épp ezért „holt kéznek” nevezték –, és a terjedelmét, majd nemsokára a határait is írásban rögzítették. Ez oly szokatlan volt, hogy a világiak még sokáig, a 13. századig nem igényelték, a birtokügy-

letek szóban történtek és a keletkezett jogokat a szokás meg az emlékezet tartotta épségben.

Az államalapítás során az ország messze legnagyobb földesura az Árpádok királyi nemzetsége lett. Mindenekelőtt az ő alattvalói maradtak továbbra is az udvarnokok szerte az ország minden zugában, földjükkel együtt, amelyen éltek. A királyi birtokok népeit uradalnakba tömörítették, amelyek központjául egy-egy királyi udvarház épült. Néhol megyényi területek voltak királyi tulajdonban, mint például a Csepel-sziget, ahol eredetileg a dinasztia ménését tartották. (Ma is erre emlékezett a sziget déli csücsén fekvő Lóré helység, eredeti nevén a lovak átkelőhelye, „lórév”.) Ugyancsak királyi uradalnaknak nyilvánították az ország legnagyobb erdősegeit a Felvidéken, Biharban, a Bakonyban, a Pilisben és másutt. A király és családja ezeket elsősorban a legüribb szórakozáshoz, a vadászathoz igényelte, hiszen ekkoriban még inkább medvék és bölények, mint emberek lakták őket. Az erdők rendjét speciális szolgálatonépek, ardók (erdőóvók) és darócok (vadfogók) vigyázták. A királyon kívül a királynénak és az uralkodóház más tagjainak is voltak saját népei, amelyeket szintén az Árpád-nemzetség magánvagyonához számítottak.

A világi nagybirtok, az ország majdani fő politikai ereje még csak csírájában létezett, de már ekkor sem volt jelentéktelen. A törzsi arisztokrácia ama nemei, azaz nemzetségei, amelyek az Árpádok hívei voltak vagy idejekorán melléjük álltak, megtarthatták vagyonukat vagy legalábbis annak egy részét. A legelőkelőbbnek azok számítottak, akiknek őse a hét úr egyike volt, bár ezek nevére később egyre bizonytalanabban emlékeztek...

Tudni lehet, hogy a törzsi arisztokrácia némely tagjai is tevékenyen közreműködtek az új rendszer megszilárdításában, az Abák feje például a király nővérét vette el. István politikájának fő támaszai azonban a német földről és máshonnan bevándorolt „jövevény” (advena) lovagok voltak. Mint az egyház, ők is hatalmas birtokadományokban részesültek, és leszármazottaikat később egyenrangúnak tekintették az őshonos magyar nemzetségekkel. Ilyen jövevény volt Hont és a testvére, Pázmány, akik már a Koppány elleni csatában is vitézkedtek. Szent István az Ipoly vidékén adott nekik földeket, ahol a tőlük származó Hont-Pázmány nemzetség, illetve az ebből kiágazó nemesi családok évszázadok múlva is birtokoltak. Később, a 11–12. század folyamán számos lovag érkezett még, legtöbbször az idegen származású királynék kíséretében, és úri nemzetségek hosszú sorát alapították.

Várispánságok és vármegyék

Ami a politikai szervezetet illeti, a királyság az országegyesítés óta elvben az egész Kárpát-medencét magába foglalta, de ekkor még jórészt lakatlan volt. A magyarság az ország szívében, lehetőleg sík vidéken, folyók és patakok mentén telepedett meg, ahogyan steppei vándorlása idején megszokta, a határvidéken pedig csak szórványosan élt némi szláv lakosság. Az ország tényleges határát a gyepek képezték, így nevezték azokat a természetes vagy mesterséges akadályokat, amelyeket az ország szélein, a végeken az ellenség távoltartására alakítottak ki. A gyepeket és a rajtuk átvezető, kapunak nevezett átkelőhelyeket székelyek, besenyők és

magyar etnikumú örök, azaz határörök telepei védtek. A nyugati határvédelem István-kori eredetű szervezetére ma is emlékeztet egyebek között az Őrség, a burgenlandi Alsó- és Felsőőr és Kapuvár neve. A kapukon túl lakatlan terület, a gyeppülve következett, amely néhol többnapos járőföldre terjedt. A mai Szlovákia hegyvidékei és Erdély jókora határterületei gyakorlatilag néptelenek voltak.

A királyi hatalmat mind az országon belül, mind a gyeppüvonalon várak biztosították. A vár a kora középkori Európában még nagyjából ugyanazt jelentette, mint később a város, azaz fallal körülvett (váras) lakott helyet. Ilyenek voltak Itália és a Nyugat civitasai – innen a francia cité és az angol city – és ilyen volt a szláv grad (gorod) is. Amikor a 11. századtól kezdve nyugaton megerősített főúri lakóhelyeket, „lovagvárakat” kezdtek építeni, a két fogalom többnyire kettévált. Magyarországon is ez történt a 12. század után, de némely szláv nyelvnek ma sincs külön szava várra és városra. Visszatérve az István-kori várakra, egy-két új létesítményt, mint Esztergomot vagy Fehérvárt kezdettől kőfalak védtek, de a zömük földvár volt, mint a szlávok és más barbár népek legtöbb ekkori „városa”. Hatalmas, több méteres, fából ácsolt palánkból álltak, amelyet földsáncsal erősítettek meg...

Az új várakra épült a királyság katonai szervezete, és társadalmi bázisa a felbomló törzsek szabad magyarsága lett. A kalandozó harcos jobbágyság és a közrendű magyarok társadalmi funkciója és éles megkülönböztetése a régi maradt, de falvaikat a király a várak szolgálatára rendelte és népüket katonás módon századokba, azaz száz háztartásból álló egységekbe szervezte, élükre pedig ispánnak (comes), pontosabban várispánnak nevezett tisztségviselőt állított. A várhoz tartozó várföldek – falvak és egyelőre lakatlan erdős területek – nem összefüggő területként, hanem elszórtan feküdtek, többnyire a vár környékén, de sokszor igen nagy távolságra tőle. A harcosból lett várjobbágyok jelentették bizonyára kezdetől az új hatalom fő támaszát. Ők adták a hadsereg gerincét, emellett rájuk volt bízva a vár védelme és a köznép igazgatása. Közülük kerültek ki a várszervezet tisztségviselői, elsősorban a századosok, a hadnagy és a várnagy. A közrendű eredetű várnép jogi tekintetben megőrizte szabad állapotát, de örökösen a vár szolgálatához volt láncolva. Zömmel földművelő és állattenyésztő lévén, a szolgálat számára elsősorban pénz- és terményadót jelentett. Egy kisebb részük hadba vonulásra is kötelezve volt, és egyeseket közülük később a várjobbágyok közé soroztak be. A társadalmi állapot azonban, mint más barbár népeknél, öröklődő és lemoshatatlan volt, a hadakozó parasztból éppúgy nem lehetett nemes, mint a szolgából szabad ember. A várnépből várjobbágyi szolgálatra kiemelt jobbágyfiúkat még a 13. században is szigorúan megkülönböztették az „igazi és nemes” várjobbágyoktól, azoktól, akik Szent Istvántól eredeztették jogállásukat és ezért a „szent király szabadjainak” nevezték magukat.

A várak katonai szervezetét egy területi, ma úgy mondanánk: közigazgatási szervezet egészítette ki és tagolta bele a kormányzás rendszerébe: a vármegyék intézménye. A szlávoktól átvett „megye” szó eredetileg „határt” jelentett, a vármegye sem jelentett mást, mint a vár illetékességének határát, amelyen túl egy másik vár

megyéje kezdődött. A vármegye tehát, szemben a szórtan fekvő várföldekkel (a várispánsággal), kezdetől fogva összefüggő terület volt, amelynek határain belül nemcsak várnépek, hanem mindenféle egyéb népelemek, királyi, egyházi és világi birtokosok alattvalói éltek. A várispánságok száma a 12. században 72 körül volt, a vármegyéké eredetileg, Szent István korában 45 lehetett és később sem volt sokkal több. Nem mindegyik várhoz tartozott tehát megye. Ami mármost a vármegye rendeltetését illeti, sok tekintetben megfelelt a frank grófságnak, és az élén álló megyésispán körülbelül ugyanazt a funkciót látta el, mint a frank utódállamokban a gróf. Kertületének ő volt a legfőbb bírása, ő hajtatta be a megye jövedelmeit, és hadjárat meghirdetésekor ő vezette hadba saját hadijelvénye alatt a vár hadinépét, „zászlóalját”. Egyébként a magyar ispán a feltehetően avar eredetű szláv zsupán szóból származott, és tulajdonképpen nemzetségfőt jelentett. Némely adatból úgy látszik, hogy a magyar úri nemzetségek fejét szintén ispánnak címezték az Árpád-kor végéig, ami – tekintettel a szó amúgy is kiterjedt használatára – néha elég zavarba ejtő.

A várhoz és megyéjéhez tartozó jövedelmeken az uralkodó és ispánja osztozott. Joguk volt kíséretükkel együtt megszállni a várnép falvaiban és eltartatni magukat, ha pedig ezt nem tették, helyette szállásadót (descensus) követelhettek. Őket illették a „szabadok denárai”, az a pénzadó, amelyet a megye határai közt élő szabad állapotú népek, köztük mindenekelőtt a várnép volt köteles fizetni. Emellett az ispán emberei a megye határain útvámost, a folyók átkelőhelyein pedig hidvámost szedtek. A várfalon kívül, a váralján a hét meghatározott napján vásárt, hetipiacot tartottak, ahol a kereskedők felkínálták áruikat. Ez eleinte vasárnapon (azaz vásárnapon) történt, majd, mivel ez ünnep volt, az egyház óhajára szombatra tették át. Idővel a megye más falvaiban is vásárt nyitottak, lehetőleg úgy, hogy mindegyik a hét más napjára essék, és a kereskedők végiglátogathassák őket. Ezeknek az ősrégi piacoknak az emlékét őrzik Vásárhely, Hetvehely (azaz hétfőhely), Kéthely (kedd-hely), Szerdahely stb. helyneveink. Az adókból, valamint a vám és vásár pénzjövendelméből a király kétharmad részt (a királykettejét), az ispán egyharmad részt kapott.

A vármegyék és velük az ország kormányzását a király kíséretének tagjaira bízta, és az újonnan épített királyi várak legtöbbszörét később az általa állított ispánról nevezték el. A sváb Hont lovag nevét jelen századunkig őrizte az azonos nevű vármegye, amelynek központja Hont Ipoly melletti földvára volt. Marosvár, Ajtony székhelye az őt legyőző Csanádról, István rokonáról és hadvezérééről kapta az új nevét, egy erdélyi vár és megyéje pedig Csanád apjáról, Dobokáról. Egy-egy ispán mind ekkor, mind később rendszerint több vármegyében parancsolt, az ispánok száma tehát jóval kisebb volt, mint a megyéké. A legelőkelőbb ispánságoknak az egész középkoron át a katonailag legfontosabb határmenti vármegyéket tekintették, különösen a nyugati és déli határon fekvőket.

A királyság vezető testülete Szent István uralkodása óta a királyi tanács volt, amely ekkoriban a püspöki kart és az ispánokat foglalta magába. Senki sem vitatta, hogy a királyt koronázása erejénél fogva különleges előjogok és hatalom illeti meg,

de ez a hatalom sem ekkor, sem később nem volt abszolút. Az uralkodónak minden döntésében illetl – és egyben célszerű is volt – kikérnie legfőbb támaszainak véleményét, ami gyakorlatilag a beleegyezésüket is kívánatosá tette. A kormányzás művészetét kétségtelenül megkönnyítette, hogy mind a főpapokat, mind az ispánokat ő maga nevezte ki, de ez semmit nem von le az intézmény jelentőségéből. Végtére sem a püspökök, sem az ispánok nem váltak kinevezésükkel a király szolgálivá, sőt személyükben voltaképp az egyház, illetve a nemzeti arisztokrácia egészét képviselték. Az államalapítással járó legfontosabb intézkedéseket István két törvénykönyvben szabályozta, és ezekben többször is hivatkozott a senatus, azaz a tanács hozzájárulására, mint döntésének fontos kellékére. A tanács két vezető személyisége kezdettől fogva a püspöki kar feje, az esztergomi érsek, valamint az ispánok legtekintélyesebbje, a nádorispán (comes palatinus, később röviden nádor, illetve palatinus) volt. A nádor annak köszönhette különleges súlyát, hogy a királyi magánbírtok népei, az udvarnokok felett is ő bíraskodott, amire szláv eredetű neve is utalt („na dvor zsupan”, azaz udvari ispán).

Szent István állama

Szent István királysága a legtekintélyesebb és valószínűleg a legerősebb államalakulat volt mindazok között, amelyek a 10. század folyamán létesültek Közép- és Észak-Európában. Királyi címre ugyan a skandináv uralkodók is szert tettek, de egyházi téren a Rómától való közvetlen függést – vagyis gyakorlatilag egyháza függetlenségét – ekkor még egyedül a magyar királynak sikerült elérnie. Külpolitikai helyzetét sokáig megkönnyítette, hogy Bizánc császárával, II. Baszileiosszal szövetséget tartott és segítette a bolgárok ellen, a másik császár, II. Henrik pedig Gizella királyné testvére volt. Élete vége felé támadtak ugyan nehézségei, de Henrik utóda, II. Konrád 1030. évi támadását könnyedén elhárította. Az igazi gondot a trónöröklés kérdése jelentette.

István eredetileg a fiát, a később szintén szentté avatott Imre herceget szánta utódául, és gondos nevelésben részesítette. Az ő részére fogalmazta meg Intelmeit, amelyekben a bölcs kormányzás alapelveit foglalta össze. Tanítását a kor egyik legműveltebb főpapjára, a velencei származású Gellétre bízta, akit csanádi püspökké nevezett ki. Miután azonban a szent életűnek mondott fiatal trónörökös vadászbaleset áldozata lett, a királynak új utód után kellett néznie. A nemzeti szökés azt diktálta volna, hogy örököse apai unokatestvére, Vazul legyen, őt azonban – mint később írták, rossz tanácsadók sugallatára – megvakította. Tudnivaló, hogy a megvakítás nem büntetés volt, hanem a bizánci udvarban használatos, a maga módján emberséges politikai fegyver trónkövetelők hatástalanítására. István ezt annyiban fejlesztette tovább, hogy – nyilván a nagyobb biztonság kedvéért – Vazul „füvét ólommal dugaszolta el”. Vazul három fia, András, Béla és Levente Lengyelországban keresett menedéket. István végül egyik nővérének fiát, Pétert, a Velencében uralkodó Orseolo-család tagját jelölte ki utódául. 1038. augusztus 15-én halt meg, hatvanegynéhány éves korában, és Imre herceggel együtt a fehérvári bazilikában helyezték örök nyugalomra.

Szent István kétségtelenül a magyar történelem egyik meghatározó egyénisége. Nevéhez fűződik a keresztény magyar királyság, a tulajdonképpeni Magyarország megalapítása, első törvényeinek kibocsátása és nem utolsósorban az egyházszervezet megteremtése. Mindennek ellenére alig ismerjük valójában. A középkori történelemnek ebben a korai szakaszában az egyenítő ábrázolás vajmi ritka, akár írásban, akár képen, a szereplők tetteiről pedig ritkán tudunk annyit, hogy azokból következtessünk a jellemükre. Szent Istvánról sokkal később azt írták, hogy „termete alacsony volt, de a lelke nagy”, ez azonban csupán egyike a középkori szerzők kedvelt közhelyeinek. Intelmi az egyetlen emlék, amely hitelesen közvetíti számunkra legalább eszmevilágának egyes elemeit, ezek azonban túl elvontak ahhoz, hogysem itt részletezhetők lennének. Érjük be annyival, hogy István gondolkodása az akkori idők viszonylatában meglepően „modern” volt. Tevékenységét a keresztény egyház azzal honorálta, hogy halála után 45 évvel, 1083-ban szentté avatta. Ezután a nép sokáig csak „a szent király” néven emlegette, és a tiszteletére szentelt középkori templomok Szentkirály nevét ma is számos település őrzi a Kárpát-medencében. Úgy tartották, hogy a társadalmon belül ő jelölte ki minden csoport végleges helyét, és akaratára úgy hivatkoztak, mint minden jog legbiztosabb forrására. Az újkorban, amikor a modern értelemben vett magyar államszervezet kialakult, ugyancsak Istvánban látták ennek megteremtőjét, az „államalapítót”, és gyakran olyan intézmények alapítását is neki tulajdonították, amelyek jóval később keletkeztek. Műve egészen röviden azt jelentette, hogy Magyarország véglegesen és visszavonhatatlanul a keresztény Európa része lett. Évszázadokat természetesen akkor sem lehetett átugorni még a leghelyesebb politikai döntésekkel sem. Ha az új magyar királyságot gondolatban egybevetjük azokkal, amelyek nyugaton már korábban kialakultak, látnunk kell, hogy intézményrendszere nem tartozott a legkorszerűbbek közé. Egészen véve nem úgy festett, mint mondjuk a németek vagy az angolszászok királysága, hanem úgy, mint a 8. századi Karolingoké. Természetesen nem István és tanácsosai döntésén múlt ez, hanem az ország akkori viszonyain. A félnomad kultúrából a kereszténységbe átlépő társadalom szervezete nem válhatott egyszerűen olyanná, mint a több száz éves fejlődésre visszatekintő Karoling utódállamoké. Bármily kezdetlegesek voltak is még az akkori nyugati királyságok intézményei, összehasonlíthatatlanul gazdagabb és sokrétűbben tagolt társadalomra épültek, mint István Magyarországa. Mindaz, amit elmondtunk, ugyanígy érvényes persze a 10. század többi újdonsült keresztény államára. Valójában már ekkor két régióra különült el a latin egyház Európája: arra a fejlettebb belső magra, amely a 800 előtt megtérített országokból állt, és a 10-11. században hozzá csatlakozó külső burokra, amelynek Magyarország is tagja volt. A közös latin nyelv és a közös vallás szilárdan összekapcsolta ezt a két tájat, de a periféria eredendő lépéshátránya sok-sok évszázadon keresztül megmaradt és a társadalmi szerveződés minden területén megnyilvánult. Azt, hogy ebből a hátrányból ki is lehet törni, Csehország fellendülése bizonyítja először a középkor vége felé, újabb, modern példát pedig Skandinávia szolgáltattat majd rá a 19. században.”

(Engel Pál: Beilleszkedés Európába 110-123.)

Szent lándzsa – István hatalmi jelvénye

1968-ban a Baranya megyei Nagyharsány határában egy edényben, valószínűleg 1006 körül elásott 44 ezüstdénár került elő. Előlapjukon emblémaként zászlós szárnyas-lándzsát tartó kéz és LANCEA REGIS + körirat látható. A „REGI” feliratos hátlap ábrázolása vitatott, körirata REGIA CIVITAS. 976-ban a rácalmásgöböljárás, majd a lébény–kaszásdombi temetőből is előkerült egy ilyen pénz. Gedai István meghatározása szerint ez lehetett Szent István első pénze, amelyet koronázására verethetett. Ezt követte a későbbi (már régebben ismert) típusú pénz.

A lándzsa mint szimbólum megjelenése Szt. István legkorábbi pénzén azért is fontos, mert a kortárs történetíró, Adamarus Cabanensis szerint III. Ottó császár Istvánnak engedélyt adott arra, hogy „mindenütt szent lándzsát hordoztasson maga előtt, mint az a császár szokása”. A birodalmi szent lándzsa ebben a korban a koronával egyenrangú császári jelvénynek számított!

A krónika alapján valószínű, hogy István egyszerre kapta a királyi hatalmat jelképező szent lándzsát bajor menyasszonyával, Gizellával. A lengyel Vitéz Boleszlónak is koronát zászlós szent lándzsát küldött 1000-ben III. Ottó (a lándzsa a lengyel hercegség hatalmi jelvénye volt, másolata a krakkói dómkincstárban látható).

A Krisztus szöge betétes szent lándzsa Szt. István egyik királyi jelvénye lehetett, ezért szerepelt első pénzén, s ezért került rá (István a jobb kezében tartja) az 1031-ben készült fehérvári casulára (a későbbi királyi palástra). Ez a lándzsa (a „királyság jelképe”) - a hiteles német évkönyv szerint - 1044-ben a ménfői csatában Sámuel király fölött diadalmaskodó III. Henrik császár zsákmánya lett. Péter király e lándzsát 1045 pünkösdjén a császárnak mint urának, adta át (ettől kezdve Péter királyi jelképe a lilomos jogar, mint ólombulláján látható). 1046-ban Henrik magával vitte a szent lándzsát Rómába, ahol „a magyarok fölött aratott győzelem örök emlékezetére” személyesen függesztette föl „a magyar királyok aranyozott lándzsáját” Szent Péter confessiója fölé. 1086-ban a Szt. Péter bazilikában látta a lándzsát Bonizo sutri püspök. A lándzsa a Szt. Péter bazilika bontása során sok más műkincsel együtt a 16. században kallódhatott el.

(Bóna István régészprofesszor akadémiai székfoglalójából, 1999)